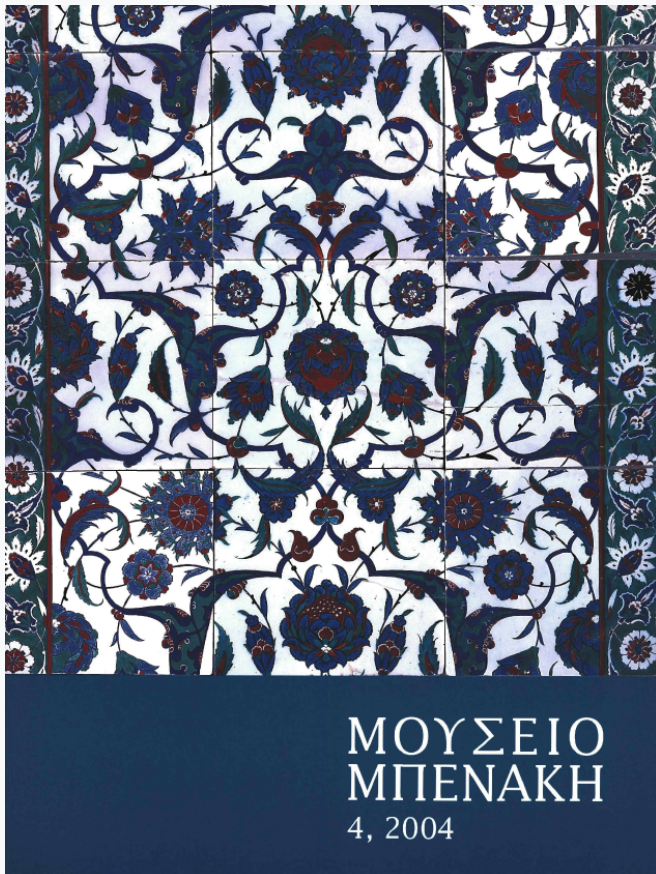

Μουσείο Μπενάκη

Τόμ. 4 (2004)

Η Revue Britannique και η ελληνική θεματογραφία της (1825-1901)

Εύη Παυλώφ-Βαλμά

doi: [10.12681/benaki.18256](https://doi.org/10.12681/benaki.18256)

Copyright © 2018, Εύη Παυλώφ-Βαλμά

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παυλώφ-Βαλμά Ε. (2018). Η Revue Britannique και η ελληνική θεματογραφία της (1825-1901). *Μουσείο Μπενάκη*, 4, 99-105. <https://doi.org/10.12681/benaki.18256>

Η *Revue Britannique* και η ελληνική θεματογραφία της (1825-1901)

ΤΗΝ ΠΑΡΟΥΣΑ ΕΡΓΑΣΙΑ σηματοδότησε η έρευνά μας στις βιβλιοθήκες Cantonale της Λωζάννης και Cantonale του Φριβούργου της Ελβετίας με σκοπό την αποδελτίωση, καταλογογράφηση και στη συνέχεια τη φωτοτυπική αναπαραγωγή των κειμένων που δημοσιεύτηκαν στο έγκυρο γαλλικό περιοδικό *Revue Britannique* (1825-1901), είτε με τη μορφή αυτοτελών άρθρων, είτε με αναφορές σε θέματα γενικού ενδιαφέροντος με επίκεντρο την Ελλάδα, την ιστορία και τον πολιτισμό της, όχι μόνο στα στενά φυσικά της όρια αλλά και στον ευρύτερο ελληνισμό, και μάλιστα διαχρονικά.

Η συναγωγή του υλικού αυτού –έστω και σε φωτοτυπημένη μορφή– κρίθηκε σκόπιμη δεδομένου ότι από τη μέχρι στιγμής έρευνά μας διαπιστώθηκε ότι στη χώρα μας, μόνο στην Εθνική Βιβλιοθήκη υπάρχει μια ελλιπής σειρά του περιοδικού, από διάφορες εκδόσεις του έργου, με αριθμό εισαγωγής Περ. 2153. Επιπλέον, κρίθηκε χρήσιμη και η επεξεργασία του, η οποία συνίσταται από την αναλυτική καταγραφή των άρθρων και τη χρονολογική τους διάταξη, τη μετάφραση των τίτλων στα ελληνικά, τη δημιουργία θεματικών ομάδων και την εκπόνηση ευρετηρίων συγγραφέων, τοπωνυμίων και όρων αναζήτησης, ώστε το υλικό αυτό να καταστεί χρήσιμο εργαλείο για τους ερευνητές.

Όλη η σειρά των φωτοτυπημένων γαλλικών κειμένων –324 τίτλοι που είναι καταχωρισμένοι χρονολογικά σε φακέλους και συνοδεύονται από τα ευρετήρια– βρίσκεται κατατεθειμένη στη Βιβλιοθήκη του Μουσείου Μπενάκη με αρ. ευρ. 56934. Μια κατατοπιστική εισαγωγή στη δομή και τα περιεχόμενα του περιοδικού αλλά και της συγκεκριμένης αρθρογραφίας, όπως

επίσης και μια ιστορική αναδρομή και γνωριμία με τη *Revue Britannique* είναι το κύριο θέμα της μελέτης αυτής.

Όπως θα δούμε και παρακάτω, το περιοδικό ξεκίνησε κυρίως με μεταφράσεις άρθρων από τα πιο φημισμένα και έγκυρα αγγλικά περιοδικά της εποχής (*London Magazine*, *Literary Gazette*, *New Monthly Magazine*, *Edinburgh Review*, *Quarterly Review* κ.ά.), και στη συνέχεια εμπλουτίστηκε με ενυπόγραφες ανταποκρίσεις, υπό μορφή επιστολών, από διάφορες ευρωπαϊκές χώρες και την Ανατολή (π.χ. την Αγγλία, τη Γερμανία, την Ιταλία, την Ελλάδα, την Τουρκία κ.λπ.). Οι μεταφράσεις των άρθρων που επιλέγονταν, στρέφονταν γύρω από γνωστικές κατηγορίες όπως η ιστορία (*Histoire*, *Histoire ancienne*, *Histoire moderne*), η λογοτεχνία (*Littérature*), η αρχαιολογία (*Archéologie*), τα ταξίδια (*Voyages*), οι καλές τέχνες (*Beaux-Arts*), η οικονομία (*Economie*), η εκκλησιαστική ιστορία (*Histoire religieuse*), το δίκαιο (*Legislation*), η πολιτική (*Politique*, *Politique étrangère*, *Politique extérieure*), τα νέα των επιστημών (*Nouvelles des Sciences*), αλλά και πιο ειδικά θέματα όπως το Ανατολικό Ζήτημα (*Question d'Orient*), τα στατιστικά στοιχεία (*Statistiques*) και ποικίλες άλλες μικρές πληροφορίες (*Miscellanées*).

Αντίθετα, οι ανταποκρίσεις παρουσιάζονται κάτω από τους γενικούς τίτλους *Lettres sur l'Orient*, *Correspondance d'Orient*, *Correspondance et chroniques*.

Στην αρθρογραφία που έχουμε επισημάνει για την Ελλάδα και την ευρύτερη περιοχή όπου υπάρχει ελληνικό στοιχείο (Μικρά Ασία, Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, Αίγυπτος κ.λπ.), δίνονται πληροφορίες για την ιστορία από την αρχαιότητα έως και τον 19ο αιώνα –δηλαδή

την εποχή που εκδίδεται το περιοδικό—, τη ρητορική, τη φιλοσοφία και τη λογοτεχνία (με μεγαλύτερη βαρύτητα στους αρχαίους συγγραφείς), τη θρησκεία, την οικονομία, το εμπόριο, τις καλές τέχνες, τις ελληνικές αρχαιότητες και τις διάφορες ανασκαφές. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στις ταξιδιωτικές εντυπώσεις από περιηγήσεις στον ελληνικό χώρο καθώς και στις αναφορές για την καθημερινή ζωή, τα ήθη και τα έθιμα, το δίκαιο και την εκπαίδευση των Ελλήνων, με εκτενή παράθεση στατιστικών στοιχείων.

Με την έκρηξη του φιλελληνικού κινήματος στην Ευρώπη, με αφορμή την Ελληνική Επανάσταση του 1821, διαπιστώνεται αναπτυσσόμενο ενδιαφέρον τόσο του ημερήσιου γαλλικού τύπου (εφημερίδες - journeaux) όσο και του περιοδικού (revues - gazettes - magazines), ενδιαφέρον που αποτυπώνεται σε ένα ευρύ φάσμα δημοσιευμάτων για τα ελληνικά πράγματα.¹

Την εποχή της Παλινόρθωσης, παράλληλα με τον περιοδικό τύπο, κυκλοφορεί και το “φυλλάδιο”, ένα είδος πολιτικής φιλολογίας που υπογράφεται από μεγάλα ονόματα, όπως ο François-René Chateaubriand (1768-1848), ο Felicité-Robert de La Mennais (1782-1854), ο Benjamin Constant (1767-1830), για να αναφέρουμε ενδεικτικά μόνο μερικά από αυτά, τα οποία εξέφραζαν τακτικά με άρθρα τις φιλελεύθερες ιδέες τους και τη στήριξή τους στην ελληνική υπόθεση.²

Η *Revue* σε αντίθεση προς την εφημερίδα, απευθύνεται σε περιορισμένο αναγνωστικό κοινό και δημοσιεύει άρθρα μακράς πνοής, μυθιστορήματα, απομνημονεύματα και σημαντικές εργασίες. Είναι ένα είδος ενδιάμεσης φιλολογίας, μεταξύ εφημερίδας και βιβλίου. Εμφανίζεται με μία περιοδικότητα εβδομαδιαία, δεκαπενθήμερη, μηνιαία, διμηνιαία ή τριμηνιαία σε σχήμα που πλησιάζει το βιβλίο.

Την πατρότητα της λέξης *review*, κατά γενική αποδοχή διεκδικεί η Αγγλία, όπου ο όρος αυτός, για πρώτη φορά, φαίνεται να χρησιμοποιήθηκε. Τα περιοδικά *Monthly Review* (1749) και *Critical Review* (1756) θεωρούνται οι σεβαστοί πρόγονοι της σύγχρονης εποχής. Στην ανατολή του 19ου αιώνα, ακολουθεί η έκδοση της *Edinburgh Review* (1802), του *Quarterly Review* (1809), του *Foreign Quarterly Review* (1824), του *Westminster Review* (1827) και του *New Quarterly Review* (1852). Τα περιοδικά αυτά, όπως μας πληροφορούν οι πηγές, άσκησαν σημαντική επιρροή στην πνευματική και την πολιτική εξέλιξη της Αγγλίας.³

Στη γειτονική Γαλλία δεν υπήρχαν περιοδικά του διαμέτρηματος των μεγάλων περιοδικών *review* της Αγγλίας. Ο Amedée Pichot, διευθυντής της *Revue Britannique* θα δηλώσει χαρακτηριστικά για το θέμα αυτό το 1825: «...*θα ήμουν υπερήφανος αν τη χώρα μου φώτιζαν και καθοδηγούσαν αξιόλογα συγγράμματα. Πιστεύω πως θα μπορούσαμε κι εμείς να πραγματοποιήσουμε κάτι ανάλογο, αν οι διανοητές μας αποφάσιζαν να ενώσουν τις δυνάμεις τους προς αυτήν την κατεύθυνση ακολουθώντας τα ίδια πρότυπα. Δεν απελπίζομαι γιατί πιστεύω και ελπίζω στην επιμονή τους*».⁴

Πρώτη χρονολογημένη *revue* στη Γαλλία είναι η *Revue Philosophique* (1804) και ακολουθούν η *Revue Encyclopédique* (1818), η *Revue Britannique* (1825), η *Revue de Paris* (1829) και η *Revue des deux Mondes* (1829) κ.ά. Πολλά από αυτά τα περιοδικά είχαν περιορισμένη χρονική διάρκεια και ήταν όργανα περισσότερο λογοτεχνικά παρά πολιτικά. Στην εποχή της Παλινόρθωσης, οι συντάκτες τους, χωρίς να απεμπολήσουν τις φιλελεύθερες πολιτικές τους ιδέες, ήταν υποχρεωμένοι να τις καμουφλάρουν για να αποφύγουν τη λογοκρισία.⁵

Ένα ακόμα στοιχείο που χαρακτηρίζει τα περιοδικά στη Γαλλία, μετά την πτώση της Αυτοκρατορίας, είναι η τήρηση της ανωνυμίας του συγγραφέα και του συντάκτη. Και τούτο για να έχουν την ευχέρεια να εξαπολύσουν πολλές φορές, τη δριμύτατη κριτική τους σαν μια μηχανή πολέμου, όπως στην περίπτωση της *Minerve Française*, του *Conservative*, του *Globe* και του *Figaro*. Σε αυτή την εποχή εντάσσεται και η *Revue Encyclopédique* που αργότερα απηχούσε τις ιδέες του Saint Simon, με αποτέλεσμα να διακοπεί η έκδοσή της το 1833. Νέα προσπάθεια επανέκδοσής της έγινε το 1846 που διήρκεσε δύο χρόνια.

Με σημείο αναφοράς την Αγγλία, «*πολλοί Γάλλοι συγγραφείς δέλησαν να δημιουργήσουν ένα περιοδικό με ποικίλη ύλη που θα την έπαιρναν από τα καλύτερα περιοδικά της Μεγάλης Βρεταννίας και της Αμερικής*». Στην πραγμάτωση αυτής της επιθυμίας οφείλει τη γέννησή της η *Revue Britannique*, την οποία διθύθυε με επιτυχία ο Amedée Pichot από το 1839 έως τον θάνατό του το 1877.⁶

Ωστόσο, είναι χρήσιμο να αναφέρουμε μερικά στοιχεία σχετικά με το περιοδικό, το οποίο κυκλοφορούσε κάθε δίμηνο (6 τόμοι τον χρόνο σε σχήμα 8ο) στα πρώτα χρόνια της κυκλοφορίας του από το 1825 έως το 1830.⁷ Στις 10 Μαΐου 1825, οι συνεργάτες, συγγενείς και φί-

λοι, Sebastien-Louis Saulnier, Jean-Michel Berton και Prospère-Dondey-Dupré (γιος) καταθέτουν στο γαλλικό Υπουργείο Εσωτερικών τα απαιτούμενα δικαιολογητικά και τον τίτλο για την ίδρυση της *Revue Britannique*. Τον Ιούλιο του ίδιου χρόνου, το περιοδικό βλέπει για πρώτη φορά το φως της δημοσιότητας με τον μακροσκελή τίτλο: *Revue Britannique, ou choix d'articles traduits des meilleurs écrits périodiques de la Grande-Bretagne, sur la littérature, les beaux-arts, les arts industriels, l'agriculture, le commerce, l'économie politique, les finances, la législation, etc., etc., Par MM. Charles Coquerel; Dondey-Dupré fils, de la Société Asiatique; Gerusez; Ed. Lafon de Labebat, ancien chef de division au Ministère de l'Intérieur; Raulin, des Sociétés Asiatique et de Géographie; Saulnier fils, ancien Préfet de la Société Asiatique; West Docteur en Médecine (pour les articles relatifs aux sciences médicales) etc., etc., Paris 1825.*

Ας δούμε λοιπόν σε συντομία, για την οικονομία του θέματος, ποιοι ήταν οι τρεις εμπνευστές αυτού του περιοδικού, που γεννήθηκε και αναπτύχθηκε στη Γαλλία, με τον ιδιόμορφο και θα λέγαμε “παραπλανητικό” τίτλο, που αν και συνειρμικά παραπέμπει τον αναγνώστη στην Αγγλία, πρόκειται για ένα γαλλικό περιοδικό το οποίο δανείζεται την ύλη του από τα εγκυρότερα περιοδικά της γηραιάς Αλβιώνος, όπως ήδη αναφέρθηκε.

Ο πρώτος διευθυντής της *Revue Britannique*, ο Louis-Sébastien Saulnier (1790-1835) –μας πληροφορεί η Κ. Jones–, υπήρξε μεγάλη φυσιογνωμία. Σπουδασμένος στο Παρίσι, έζησε τα νεανικά του χρόνια κοντά στον γηραιό θείο του, διανοούμενο Pierre de Lacretelle, ο οποίος σύχναζε στους φιλοσοφικούς κύκλους του 18ου αιώνα, με αποτέλεσμα να επηρεαστεί από τις φιλελεύθερες και τις κοινωνικές του ιδέες. Ο Saulnier υπήρξε πιστός οπαδός του Ναπολέοντα και κατέλαβε διάφορα υψηλά αξιώματα στη δημόσια διοίκηση. Για 15 χρόνια αποσύρθηκε από τα δημόσια πράγματα. Συνεργάστηκε με πολλές εφημερίδες όπως *La Minerve*, *Le Courrier Français*, *Le Pilote*, *Le Constitutionnel* και ίδρυσε τη *Bibliothèque Historique*. Ασχολήθηκε με τη φιλολογία, την ιερογλυφική, την αρχαιολογία, τις ανατολικές επιστήμες και τη δημοσιογραφία. Ο Saulnier παρακολούθησε τις εργασίες του Young στην Αίγυπτο και υπήρξε συνεργάτης της Société Asiatique. Το ενδιαφέρον του Saulnier για την Αγγλία οφείλεται στα πολλά του ταξίδια και στην επαφή του με ξένους τόπους, που του προσέδωσαν πνεύμα κοσμοπολίτικο. Από αυτή του την εμπειρία προκύπτει και η

συγγραφή αγγλικών βιβλίων, τα οποία εκδίδει ο καλός φίλος και γαμπρός του Prospère-Dondey Dupré.

Στο εισαγωγικό σημείωμα του τεύχους, της *Revue Britannique* του Ιανουαρίου 1829, ο Saulnier γράφει: «*Τριάμισι χρόνια πέρασαν από την έκδοση της Revue Britannique η οποία συνεχίζει την πορεία της με αυξανόμενη επιτυχία. Οι δημοσιεύσεις μας δεν έχουν τον χαρακτήρα εφήμερων φυλλαδίων, αλλά συγκαταλέγονται μεταξύ των βιβλίων με επαναλαμβανόμενες εκδόσεις πολλών προηγούμενων αριθμών [φύλλων]*». Και συνεχίζει: «*Το μεγαλύτερο μέρος αυτής της επιτυχίας οφείλεται τόσο στη Μεγάλη Βρετανία όσο και στους συγγραφείς που συμβάλλουν στη δόξα της*». Και καταλήγει με την παρατήρηση ότι: «*...το τεράστιο αυτό υλικό που αντλεί η μικρή μας Γαλλία από τη Μεγάλη Βρετανία, συμβάλλει στην επιτυχία της κυκλοφορίας της Revue Britannique η οποία δημοσιεύει στα γαλλικά τα καλύτερα άρθρα από 100 αγγλικά περιοδικά revues και magazines τα οποία και την τροφοδοτούν...*».

Ο Jean-Michel Berton (1793-;) στα 30 του χρόνια νυμφεύεται μία θυγατέρα του Saulnier και ακολουθεί το δικηγορικό επάγγελμα. Ειδικεύεται στα ευρωπαϊκά νομικά θέματα, την οικονομική και την κοινωνική πολιτική, ενώ παράλληλα επιδίδεται και στη συγγραφή βιβλίων. Ο Berton, όπως και ο Saulnier, ήταν ενθουσιώδης οπαδός του Βοναπάρτη και της Γαλλικής Επανάστασης. Γνωρίζεται με ενδιαφέρουσες προσωπικότητες της Αγγλίας, που περνούσαν από το Παρίσι, όπως τον B. P. Shelley, τον Wordsworth και τον Charles Coquerel που έγινε και συντάκτης της *Revue Britannique*. Το 1824 στο απόγειο της νομικής του σταδιοδρομίας, ο Berton ονομάζεται Νομικός Σύμβουλος στο Συμβούλιο Επικρατείας, όπως και στον Άρειο Πάγο. Οι οικογενειακοί δεσμοί του με τους Saulnier και Dupré τον οδήγησαν σε στενή συνεργασία «*όχι τόσο για χρηματικά οφέλη όσο για την πραγμάτωση ενός έργου που θα ήταν χρήσιμο στους πνευματικούς Γάλλους*». Αριστοκράτης από χαρακτήρα, δεν συμπαθούσε τον ρομαντισμό. Λόγω της επίσημης πολιτικής του θέσης, κατά την περίοδο της Παλινόρθωσης, δεν μπορούσε να εκφράσει ανοιχτά τα φιλελεύθερά του αισθήματα. Την ώρα όμως των εκλογών, το 1830, έθεσε υποψηφιότητα με τους οπαδούς της Αντιπολίτευσης.

Ο Prospère-Dondey Dupré, γιος του γνωστού εκδότη και τυπογράφου Dondey Dupré, εργαζόταν στην ανθούσα επιχείρηση του πατέρα του. Το βιβλιοπωλείο

τους υπήρξε το πρώτο στη Γαλλία με εκδόσεις βιβλίων των ανατολικών γλωσσών και απέκτησε μεγάλη φήμη. Από την επιχείρηση Dupré έβγαιναν τα περιοδικά *Revue Asiatique*, *Revue Protestante* και *Revue Germanique*. Ο Dupré, βαθιά μορφωμένος, στις ελεύθερες ώρες του ασχολήθηκε με την ποίηση και τη φιλοσοφία, και ήταν γνώστης της κινέζικης γλώσσας. Γνώριζε καλά την αγγλική γλώσσα και τις ανατολικές τέχνες, και κατείχε σημαντική θέση ανάμεσα στους διανοούμενους της *Revue Britannique*, οι οποίοι ερευνούσαν την ιστορία, τη νομοθεσία, τα ήθη, τις γλώσσες, τη θρησκεία, την πολιτική και τη φιλολογία. Οπαδός του φιλελευθερισμού –όπως και ο πατέρας του– ο Dupré, ως εκδότης και συντάκτης της *Revue Britannique*, ασκούσε οπωσδήποτε την ανάλογη επιρροή στο πρόγραμμα της revue.

Η ιδιοκτησία της *Revue Britannique* –σύμφωνα με την K. Jones– ανήκε στους Saulnier, Berton και Louis-William Dickinson. Και ενώ για τους δύο πρώτους έχουμε πλούσια πληροφόρηση, για τον τρίτο ιδιοκτήτη ελάχιστα μας είναι γνωστά –για πολλούς από τους συνεργάτες της *Revue Britannique* δεν υπάρχουν βιογραφίες (πολλοί από αυτούς, είτε πέθαναν άτεκνοι, όπως ο Saulnier και ο τελευταίος Pichot, είτε οι απόγονοί τους δεν κράτησαν προσωπικά τους χαρτιά). Γνωρίζουμε μόνο πως ο Dickinson ήταν Άγγλος υπήκοος που κατοικούσε στο Παρίσι το 1817 και μετέφραζε έργα του Robert Southey. Σύμφωνα πάντα με τις γαλλικές πηγές, η συμμετοχή του στη σύνταξη της *Revue Britannique* δεν είναι σαφής και το όνομά του δεν αναφέρεται στον κατάλογο των συνεργατών του περιοδικού. Είναι γνωστό μόνο πως το 1828 ο Dickinson είχε δικαίωμα στο 1/4 των κερδών της επιχείρησης. Τέλος, το όνομά του αναφέρεται το 1829 μεταξύ των ιδρυτών του *London Express* και του *Paris Advertiser*, και ακόμη ότι χρημάτισε γραμματέας του Ταλλεϋράνδου.

Παραπάνω αναφερθήκαμε στους εμπνευστές, ιδιοκτήτες και πρώτους συντάκτες της *Revue Britannique*. Ποιοι ήταν όμως οι συνεργάτες που αποτέλεσαν τη σπονδυλική της στήλη; Οι πηγές μας αναφέρουν πως τον Σεπτέμβριο του 1825 ο αριθμός των συντακτών από δύο ανέβηκε στους επτά. Ας γνωρίσουμε λοιπόν αυτούς τους συνεργάτες, οι οποίοι στην εποχή τους υπήρξαν πολύ γνωστές προσωπικότητες:

– Charles Coquerel (1797-1851): ορφανός από μικρός, μεγάλωσε και μορφώθηκε κοντά στις θείες του δεσποινίδες Helena και Maria Williams, όπου έμαθε

καλά τα αγγλικά. Αρχικά προοριζόταν για πάστορας, τελικά όμως πήγε στο Παρίσι όπου μελέτησε φυσικές επιστήμες κοντά στον Frédéric-Henri baron de Humboldt (1769-1859), παρακολούθησε ιατρική με τον François-Joseph Broussais (1772-1838), μαθήματα αρχαιολογίας από τον Jean-Antoine Letronne (1787-1848), χημεία από τον Joseph-Louis Gay-Lussac (1778-1850), μαθηματικά από τους André-Marie Ampère (1775-1836) και Jean-Baptiste Biot (1774-1862), και αστρονομία από τον Dominic-François Arago (1786-1853). Για βιοπορισμό δημοσιογραφούσε και παράλληλα συνέγραφε. Ο Coquerel ήταν ένας διανοούμενος χωρίς καμία οικονομική άνεση. Οι φιλελεύθερες πολιτικές του πεποιθήσεις τον έφεραν σε στενή επαφή με τον Marie-Jean-Paul Lafayette (1757-1834) και τον Benjamin Constant (1767-1830).

– Ed. Lafon de Ladebat: από τις λίγες πληροφορίες που έχουμε σχετικά με τη δραστηριότητά του, γνωρίζουμε πως ήταν σημαίνον μέλος της Société Asiatique, της Société de Géographie, παλαιό μέλος του Νομοθετικού Σώματος της Βουλής, όπως επίσης διευθυντής του Υπουργείου Εσωτερικών της Γαλλίας:

– Nicolas Eugène Gerusez (1799-1865): υφηγητής της φιλολογίας και βοηθός του Villemain στη Σορβόνη από το 1833 έως το 1852.

– για τον Raullin γνωρίζουμε μόνο ότι ήταν μέλος της Société Asiatique και της Société de Géographie.

– το ίδιο και για τον West, ο οποίος ήταν γιατρός.

– ο Saulnier (γιος) υπήρξε πρώην διευθυντής της Société Asiatique.

– ο Jérôme-Adolphe Blanqui (1798-1854), ένας από τους πρώτους συνεργάτες της *Revue Britannique*, υπήρξε καθηγητής της Ιστορίας της Βιομηχανικής Οικονομίας, συγγραφέας του *Voyage en Angleterre* και συνεργάστηκε γι' αυτό το έργο με τον Dupré. Οπαδός του δόγματος των ελεύθερων συναλλαγών, ο Blanqui διέθετε το χάρισμα να εξηγεί επιστημονικά προβλήματα με τρόπο κατανοητό και καθαρό.

– ο Léon Galibert, νέος δικηγόρος σε ηλικία 25 χρόνων γίνεται ο πραγματικός ιδιοκτήτης της *Revue Britannique* και παραμένει συντάκτης του περιοδικού για θέματα πολιτικής οικονομίας, εμπορίου και βιομηχανίας. Η *Revue Britannique* υπό τη νέα διεύθυνση του Galibert (1835-1839) δεν αρκείται να παρουσιάζει άρθρα με θέματα που αντλεί αποκλειστικά από την Αγγλία. Το υλικό της τώρα θα εμπλουτιστεί και από άλλες χώρες. Ο Galibert υπήρ-

ξε φιλόδοξος, τολμηρός αλλά και απερίσκεπτος στη διαχείριση της *Revue Britannique*, γι' αυτό αναγκάζεται να εγκαταλείψει τη Γαλλία προς αναζήτηση νέας τύχης στην Αγγλία:

– διάδοχος του Λέον Galibert στη διεύθυνση της revue αναλαμβάνει ο Amédée Pichot (1796-1877), μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα προσωπικότητα της εποχής. Πολυγραφότατος ο Pichot άφησε πλούσιο λογοτεχνικό έργο. Μετά τις ιατρικές σπουδές του στο Montpellier, εγκαταστάθηκε το 1819 στο Παρίσι. Δεν άργησε όμως να αφιερωθεί στη φιλολογία, τις γλώσσες και τις επιστήμες. Ταξίδεψε στην Αγγλία και δημοσίευσε εργασίες σε διάφορα περιοδικά. Σε ό,τι αφορά την πολιτική και τη φιλολογία, ο Pichot ανήκε στη σχολή των φιλελεύθερων μετριοπαθών. Ο Pichot έδωσε νέα ώθηση στη *Revue Britannique*, που γίνεται τώρα ένα κοσμοπολίτικο διεθνές περιοδικό, με άρθρα που χαρακτηρίζονται από ανεξάρτητη σκέψη και μεγάλη ποικιλία θεμάτων, όπου όλες οι απόψεις μπορούν να ακουστούν.⁸ Διευρύνοντας το πεδίο της ύλης, ο Pichot το 1868 άνοιξε ακόμη ένα παράθυρο προς τα έξω με τη δημιουργία νέας στήλης, εκείνης της *Correspondance* –δηλαδή των ανταποκρίσεων από το εξωτερικό–, την οποία θεωρούσε σπουδαίας σημασίας για το περιοδικό. Μέσα από τις “ανταποκρίσεις” περνούσαν γενικού ενδιαφέροντος θέματα, με ειδικό βάρος στα πολιτικά πράγματα της Νοτιοανατολικής Ευρώπης και της Βαλκανικής Χερσονήσου, της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και του νεοσύστατου Ελληνικού κράτους με τις ανάλογες επιδράσεις των Μεγάλων Δυνάμεων Ρωσίας, Αγγλίας, Γερμανίας, Γαλλίας. Σε ό,τι αφορά τώρα την πηγή των ανταποκρίσεων από το εξωτερικό, η διευκρίνιση δίνεται στα Πρόλεγόμενα της *Revue Britannique* του 1881, όπου και διαβάζουμε: «...Πρόσωπα πολύ υψηλά ιστάμενα στον χώρο της πολιτικής φιλολογίας, ευχαρίστως μας τροφοδοτούν με στοιχεία, διότι γνωρίζουν ότι, όπως ενεργούμε με τα διάσημα αγγλικά περιοδικά, τα πρότυπά μας, οι πληροφορίες που μας παρέχουν χρησιμοποιούνται πάντοτε με διακριτικότητα και με απόλυτη αντικειμενικότητα». Ο Pichot, ανοιχτό πνεύμα, από το 1855 εισάγει και νέους τίτλους στη *Revue Britannique*, όπως τα *Chroniques littéraires et bulletins bibliographiques* και τη στήλη *Chronique scientifique* που απασχολούνται ιδιαίτερα με φιλολογικά θέματα, μέσα από τα οποία επισημαίνονται και αναφορές στην ελληνική θεματογραφία.

Ένας από τους σπουδαιότερους μεταφραστές της *Revue Britannique* σε θέματα φιλολογίας, υπήρξε ο αγγλομαθής συγγραφέας και καθηγητής στο Collège de France, ο Philarète Charles (1798-1873), ο οποίος ήταν και συνεργάτης της *Revue des Deux Mondes*, της *Revue de Paris* και της *Journal des Debats*. Μαζί με τον Λέον Galibert αποτελούσαν τους δύο σημαντικότερους συντάκτες του περιοδικού. Ας σημειωθεί ότι ο Charles ήταν ο μόνος επαγγελματίας μεταφραστής ανάμεσα στους συντάκτες της *Revue Britannique*. Στις μεταφράσεις του –επισημαίνει η K. Jones– δεν διστάζει πολλές φορές χάριν σκοπιμότητας να περικόψει από το πρωτότυπο αγγλικό κείμενο φράσεις ολόκληρες ή ακόμη και να προσθέσει, με τις ανάλογες σημειώσεις, ένα κομμάτι για να εμπλουτίσει τη γαλλική μετάφραση, προκειμένου η γαλλική απόδοση να παρουσιάζει μεγαλύτερο ενδιαφέρον από το αγγλικό κείμενο που ήταν αφηρημένο ή στεγνό.

Προσεγγίζοντας το θεμελιώδες θέμα των μεταφράσεων στη *Revue Britannique*, είναι αναγκαίο να επισημάνουμε ότι ο σκοπός του μεταφραστή συνίσταται στο να αποδώσει –όσο είναι δυνατόν–, σε καλά γαλλικά το νόημα, τη δομή και τον παλμό του αγγλικού κειμένου, διατηρώντας παράλληλα την ατμόσφαιρα και το χρώμα του. Άλλωστε, η *Revue Britannique* είναι ένα όργανο κατά κύριο λόγο εκλαϊκευτικό, το πλαίσιο της είναι εγκυκλοπαιδικό και έχει στόχο οι αναγνώστες της να μπορούν να κατανοήσουν όλα εκείνα τα θέματα για τα οποία διαθέτουν περιορισμένες γνώσεις. Ως εκ τούτου, η απλή γλώσσα είναι απαραίτητη.

Αναφερθήκαμε προηγουμένως στο θέμα της ανωνυμίας των συντακτών και μεταφραστών σε μέρος του περιοδικού τύπου την εποχή της Παλινόρθωσης. Το ίδιο φαινόμενο παρατηρείται γενικά και στη *Revue Britannique* με μόνη εξαίρεση εκείνη του διευθυντή της Saulnier, ο οποίος υπογράφει με τα αρχικά του S ή SF. Ακόμη μία φορά απαντά το CC (Charles Coquerel) στο τέλος ενός πρωτότυπου άρθρου του τον Μάρτιο 1826, όπως μας πληροφορούν οι γαλλικές πηγές. Αργότερα, στην ελληνική θεματογραφία, υπογράφουν οι G. d'Orcet, Pierre Guerraz, Octave Sachot, Amedée Pichot και Pierre A. Pichot.

Μετά τον θάνατο του Amedée Pichot το 1877, και την ανάληψη της διεύθυνσης της *Revue Britannique* από τον γιο του Pierre A. Pichot, την πλειονότητα των ελληνικών δημοσιευμάτων καταλαμβάνουν οι “ανταποκρίσεις”, σε

αντίθεση προς τα αυτοτελή άρθρα τα οποία σταδιακά αραιώνουν. Από το 1887 και έως την οριστική διακοπή της λειτουργίας της το 1901, η *Revue Britannique* δημοσιεύει μόνο έξι άρθρα σχετικά με την Ελλάδα –γενικού ενδιαφέροντος– ενώ η τελευταία “ανταπόκρισή”

της από την Αθήνα είχε θέμα τον Κρητικό πόλεμο.

Εύη Παυλώφ-Βαλμά
Συνηδίας 69-71
115 21 Αθήνα

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

* Θέλω να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες στο Μουσείο Μπενάκη που δέχθηκε να φυλάξει το υλικό αυτό στην πολύτιμη συλλογή του, όπως ακόμη και στην υπεύθυνα της Βιβλιοθήκης Π. Τσάκωνα και τη Ντ. Πικιώνη, που ασχολήθηκαν με την επεξεργασία του κειμένου, όπως επίσης και στις Ε. Τομπούλογλου, Ε. Μπερτσιά, Μ. Κρέτση για τη δακτυλογράφηση των ευρημάτων. Ευχαριστώ επίσης την καλή φίλη Ε. Γαρέζου που με προθυμία πορεύθηκε μαζί μου στα πρώτα βήματα της ερευνητικής μου προσπάθειας.

1. A. Dimopoulos, *L'opinion publique française et la révolution grecque 1821-1827* (Nancy 1962) 90. Επίσης *Journal de Delé-cluze 1824-1828* (Paris 1948) 345. Α. Βαρνακιώτης, Ο Ευρωπαϊκός φιλελληνισμός κατά την ελληνική Επανάσταση του 1821 (Αθήνα 1971). J. Dimakis, *La guerre de l'indépendance grecque vue par la presse française* (Θεσσαλονίκη 1968) 33-38. D. Vikelas, *Le Philhellénisme en France* (extrait de la *Revue d'Histoire diplomatique* [Paris 1891] 15-16).

2. J. Dimakis, *La société de la Morale Chrétienne de Paris et son action en faveur des Grecs lors de l'insurrection de 1821*, *Balkan Studies* 7 (1966) 26-48. Κ. Θ. Δημαράς, *Μέλισσα η Εφημερίς Ελληνική, τα προεπαναστατικά περιοδικά* ([Αθήνα 1984] ζ). Ν. Athanasoglou-Kallmyer, *French images*

from the Greek War of Independence 1821-1830 (New Haven-London 1989) 8-13.

3. G. Vapereau, *Dictionnaire Universel des littératures* (Paris 1876) 1723-25.

4. A. Pichot, *Voyage pittoresque et littéraire en Angleterre et en Ecosse. Ladvocat et Charles Gosselin* 2 (Paris 1825) 253. J. Dimakis, *La presse française face à la chute de Missolonghi et à la bataille navale de Navarin; recherches sur les sources de philhellénisme français* (Θεσσαλονίκη 1976) 556-59.

5. Dimakis (ό.π.)· Κ. Jones, *La Revue Britannique, son histoire et son action littéraire (1825-1840)* (Paris 1939) 23-24.

6. Jones (ό.π.) 152-70 όπως και Vapereau (σημ. 3) και γενικότερα, L.-E. Hatin, *Histoire de la Presse en France* (Paris 1861) vol. 8: *Revue*, 609-15.

7. Κύριες πηγές πληροφόρησής μας σχετικά με την έκδοση και τη δραστηριότητα της *Revue Britannique*, λόγω ελλείψεως μεταγενέστερων μονογραφιών, μελετών και γενικότερα δημοσιευμάτων, αποτελούν: α) *La table générale de la Revue Britannique depuis sa fondation en 1825 jusqu' en 1880 par J. Drapier* (publiée sous la direction de Pierre Amedée Pichot, 1881, 80, xiv-643). β) η δημοσιευμένη διατριβή της Jones (σημ. 5).

8. *Revue Britannique*, 1881, Avant propos, v-ix.

EVI PAVLOV-VALMA

Revue Britannique and its Greek material

The Benaki Museum library has recently acquired a series of 324 photocopied items from the celebrated French periodical *Revue Britannique*, which circulated in Paris between 1825 and 1901. These are independent articles and brief reports on matters of general interest relating to Greece, its history and its culture, from antiquity until the 19th century. The significance of this

material, collected in photocopied form after research in Swiss libraries, lies in the fact that the magazine is not to be found in any library in Greece –apart from an incomplete set in the National Library. The material has been catalogued and arranged in chronological order; indexes by name and subject have been prepared for use by future researchers.

The texts give special emphasis to travel writing and impressions by visitors to Greece and its wider area, antiquities, everyday life, manners and customs, religion and the Greek legal and educational systems, with extensive use of statistical information. This study ends with

a general history of *Revue Britannique*, which was first published at the outbreak of the philhellenic movement in Europe and for many years played a major role in the French press, always taking an interest in issues related to Greece.